

Корнус О.Г., к.г.н., доц., завідувач кафедри загальної та регіональної географії
Корнус А.О., к.г.н., доц. кафедри загальної та регіональної географії
Сюткін С.І., к.г.н., доц. кафедри загальної та регіональної географії
Данильченко О.С., к.г.н., ст. викл. кафедри загальної та регіональної географії
Нешатаєв Б.М. д.г.н., проф. кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
e-mail: geograph@sspu.sumy.ua

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Цукрова промисловість тривалий час була однією з головних галузей спеціалізації харчової промисловості Сумської області. Однак за останні десятиліття у ній відбулися суттєві структурні зміни – багато промислових підприємств зникли з економічної карти регіону, натомість деякі інші – з'явилися; не оминули ці процеси й галузь цукроваріння. Відтак вивчення історії формування, особливостей розвитку та сучасного стану цукрової промисловості є актуальним завданням.

Історія цукрової промисловості пов'язана з цукрозаводчиком М. Терещенком, який, орендувавши цукроварню в с. Крупці Путивльського повіту, почав масове виробництво цукру. Згодом він же заснував «Товариство цукрових заводів братів Терещенків». Сумська область має сприятливі кліматичні умови для вирощування цукрових буряків, що дозволило розвивати виробництво цукру на основі власної сировини, відтак у 1860 р. лише на території Сумського повіту налічувалося 13 цукрозаводів.

Згодом з'являється рафінадна підгалузь цукрової промисловості, початок якої було покладено у 1869 р., коли І.Г. Харитоненко побудував у Сумах

Павлівський рафінадний завод [1]. Станом на 1925 р. на території регіону розміщувалося більше 20 підприємств цукроваріння, причому 17 з них – у Сумській окрузі. Найбільшими були рафінадна цукроварня у м. Суми – тут працювало 1120 робітників, цукроварня на хуторі Кияниця колишнього Хотінського району – 648 робітників і цукроварня у с. Дубов'язівка (Конотопський район) – 588 робітників.

Напередодні Другої світової війни на Сумщині склався досить розвинений народногосподарський комплекс, провідну роль у якому відігравала цукрова галузь – працювало 17 цукрових заводів. За обсягом виробленої продукції область займала 3 місце в УРСР після Вінницької і Київської областей. Третина рафінаду в республіці вироблялася на трьох рафінадних заводах Сумщини (у Сумах, Бурині, Хуторі-Михайлівському) [1].

У післявоєнні роки Сумська область стала значним промисловим регіоном УРСР з високорозвиненою промисловістю, у структурі якої на перші місця вийшли машинобудування і хімічна промисловість, але виробництво цукру залишалося як галузь спеціалізації області на республіканському ринку. Цукрові заводи, як на ті часи, мали великі потужності й були здатні переробити цукрових буряків вдвічі більше, ніж їх вирощували в межах області. Тому частина сировини надходила із сусідніх районів Чернігівської, Полтавської, Харківської та Курської областей. Крім того, для виробництва цукру використовувалася імпортна сировина. В окремі роки підприємства Сумщини випускали 2,5 млн. ц. і більше цукру-піску. Наприклад, за сезон цукроваріння 1956-1957 рр. було перероблено 17,5 млн. т. буряків, які дали 2,5 млн. ц цукру-піску, проти 1,6 млн. ц у 1940 р. Сумський і Хутір-Михайлівський рафінадні заводи переробляли цукор-пісок своєї і суміжних областей. У 1964 р. випуск цукру-рафінаду становив 443 тис. т [1; 2].

Наприкінці 1980-х років цукрова промисловість утвердилася як провідна галузь харчової промисловості області [1]. Працювали ті самі 17 цукрових і 2 рафінадних заводи; на одному із найстаріших підприємств галузі – Сумському Червонозоряному цукрорафінадному заводу, що був заснований у 1869 р.,

щорічно виготовляли 290-300 тис. т. пресованого цукру та рафінаду [1]. В області переважали цукрові заводи малої і середньої потужності: 0,71-1,5 тис.т. цукру на добу – 31% підприємств; 1,5-2 тис.т/добу – 53%; більше 2,5 тис.т/добу – 6% (Жовтневий цукро завод).

Розміщувалися підприємства цукрової промисловості в районах, які займаються вирощуванням цукрових буряків, крім Воронежського цукро заводу, (сmt. Вороніж Шосткинського району). Основна частина бурякових посівів області віддалена від приймальних пунктів на 25-50 км, тоді як найбільш бажана відстань до 10 км. Сезон цукроваріння на підприємствах області в середньому тривав з 20 серпня по 31 грудня (142 доби), що було вище середньоукраїнського показника (87,7 доби).

Велике значення мало використання відходів цукрової промисловості: жому, дифузійної води, крейдяної маси. Остання використовувалася для отримання спирту (Будильський спиртовий завод Лебединського району), лимонної кислоти, дріжджів і для приготування комбікормів.

1990-і роки – початок негативних тенденцій у цукровій промисловості Сумської області, серед яких значне зниження обсягів промислової продукції, так і скорочення кількості працюючих підприємств. Більшість заводів галузі стали акціонерними товариствами або відкритими акціонерними товариствами, однак їхні виробничі потужності використовувалися не повністю (лише на 70%), а обсяг виробництва цукру-піску скорочувався, не дивлячись на постійну потребу населення у готовій продукції.

Одним із сумних прикладів є історія найстарішого рафінадного підприємств галузі – Сумського Червонозоряного цукрорафінадного заводу – одного з найпотужніших підприємств такого профілю в Європі. Сировина для виробництва пресованого цукру-рафінаду, пресованого в кубиках у малій розфасовці (дорожнього) цукру і рафінадного цукру-піску надходила не тільки із Сумської області (Буринь, Низи, Першотравневе, Терни, Угроїди, Чупахівка, Шалигине, Жовтневе, Кияниця), а й з Харківської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської, Кіровоградської, Одеської, Київської областей. Рідкий цукор

постачали Степанівський та Грязнянський заводи (Сумська область) і Лохвицький цукрокомбінат (Полтавська область). Підприємство мало свою залізничну колію, депо, власну ТЕЦ, складські приміщення площею 25,4 тис.м², допоміжні цехи: механічну майстерню, токарний, модельний, цех литва, ремонтно-будівельний цех, цех автотранспорту, цех з виготовлення дерев'яної тари, цех з виробництва тари з гофрокартону, теплиці. Після низки перейменувань (у березні 1998 р. він був перетворений у відкрите акціонерне товариство шляхом приватизації, а у жовтні 1999 р. перейменованій у ВАТ «Сумський рафінадний завод»), у 2008 р. підприємство було зупинене і згодом повністю зруйноване.

Початок ХХІ століття характеризується стрімкою деіндустріалізацією економіки Сумської області, що не оминула і цукрову промисловість, яка була повністю втрачена. В останнє цукор в області вироблявся у сезон цукроваріння 2006-2007 рр., а виробничі потужності більшості цукрових заводів було зруйновані. Лише 21 вересня 2017 р. завдяки інвестиціям азербайджанської фірми ALKE було відновлено роботу Миколаївського (Жовтневого) цукрового заводу [1].

Поки що це підприємство – єдине, яке підтримує традиції цукрової промисловості Сумської області, продукція якої користувалася широким та стабільним попитом на регіональному, внутрішньо- та зовнішньодержавних ринках. Відродження цукроваріння в регіоні у сучасних умовах є позитивним моментом, а висока якість цукру та його конкурентоздатність на ринках, за умови державної підтримки та іноземних інвестицій, сприятиме збалансованому розвитку економіки області.

Список використаних джерел

1. Корнус А. О., Корнус О. Г. Промисловість Сумської області (економіко-географічне дослідження) : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 136 с.
2. Леонтьєва Г. Г. Сумський промисловий вузол : навч. посібник. Суми: Слобожанщина, 1996. 64 с.